

СИМОН ПЕТЛЮРА

ЗАВДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ
ВІЙСЬКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

ВАРЯГ
ВАРШАВА
МСМХХХVІІ

С И М О Н П Е Т Л Ю Р А

**ЗАВДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ
ВІЙСЬКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ**

В А Р Я Г
ВАРШАВА
МСМХХХVІІ

Цей твір, що було надруковано під псевдонімом „О. Ряст“ в 1-му числі українського військово-наукового журналу „Табір“ (1923 р.), написав Св. П. Головний Отаман С и м о н П е т л ю р а. Наступник Його, А. Л і в и ц ь к и й, стверджує що цей твір С. Петлюра написав ще в 1919—20 рр.; очевидно перед друком в 1923 р. він був остаточно оброблений — де в чому доповнений і виправлений.

Праця складається з коротких передмови й післяслова та 13-ти розділів. Перші 9-ть розділів присвячені питанням ширшого державно-військового порядку, а останні 4 (X—XIII) — питанням фахово-військовим.

Особливо цікавою є перша група розділів (9), що в них Автор, ставлячи засадничі питання з обсягу „Держава-Військо“, узаasadнює їх важливість для української визвольної боротьби та побіжно накреслює провідні думки для їх обговорення та розв'язання.

Всі ці думки це, як показує подана на початку цього історія твору, шукання причин всього, що сталося. Вони повстали ще в тягу минулої нашої боротьби під свіжим вражінням подій, довший час виношувалися й перепалювалися в вогні мук, і остаточно оформилися через 2—3 роки після вимушеної перерви в збройній боротьбі, в обставинах, що

дозволяли глибоко проаналізувати недавно пережитий досвід. Цей, болюче пережитий після поразки, досвід відчувається в міркуваннях Автора й надає їм характер глибокої переконливості, щирості та навіть пристрасності.

Звертають на себе увагу старі як людство і завжди актуальні питання, що від їх належного розв'язання залежатиме успіх в визвольній боротьбі та оборона Української Держави.

Автор, яскраво підносячи, як першу й головну передумову існування Нації, воєнний дух її, цілком виразно й рішуче ставить питання війни, збройної боротьби, в центрі всіх без винятку державних справ, що їх трактування і розв'язання повинно бути достосоване до інтересів боротьби.

З цілим натиском Автор підкреслює значіння для Держави, як основи її, збройної сили, яка повинна бути оточена передусім якнайбільшою моральною та матеріальною опікою „Нації-Держави“.

Слушно окреслюючи істоту війни, як явища не тільки чисто військового, але соціально-політичного, в якому мають місце і тісно пов'язані два істотних моменти — політичний і військово-фаховий, — Він гаряче говорить про konieczність гармонійного сполучення цих моментів — „симбіоз їх“ — в найвищому керівництві Державою, в особі Вождя нації. В цьому Автор вбачає забезпечення від партійно-групових впливів на військо та на розв'язання головних проблем збройної боротьби.

Говорячи про партійно-групові впливи та надмірно розвинуте партійництво, Автор вживає го-

стрих окреслень, як наприклад: „еґоїстично-меркантильні настрої партій“, „недалекозора політика партійної сліпоти“, „практика політично-охлократичних впливів в справі персональних змін військового управління“, і т. п.

Виносячи пріорітет Державности понад усе, Автор стверджує, що „там, де партійна боротьба переступає межі державної доцільности, там захитується внутрішня сила армії (війська) — її єдність та дисципліна“. Від себе додамо, що тоді забирає голос Армія, ставлячи пріорітет Державности понад партійні інтереси. Це надзвичайно небезпечний момент в житті держави, бо ж позитивні висліди від цього будуть тоді мати місце, коли армія це зробить з захованням засад, що є істотні для неї — дисципліни ґієрархії. Якраз небезпека ця полягає в тому, що тоді ці засоби, як вказує Автор, бувають захитані.

То все пекучі проблеми, що чим ближче до прийдешньої збройної визвольної боротьби, тим більше хвилюють наше громадянство й вояцтво зокрема. То все теми не тільки для військових письменників. Щасливе розв'язання їх органічно залежить від того, оскільки в нас самих запанує понад усе і передусім воля до перемоги, якій підпорядковуються всякі інші особисті та групові інтереси, як би слушними самі по собі вони не видавалися. В цьому полягатиме наша найперша моральна жертва для добра Батьківщини.

В останніх 4-х розділах накреслено широку програму для військово-теоретичної та історичної

літератури і для праці вояків над собою. Закликав С. Петлюра вояцтво до інтенсивної праці, вказуючи як на приклад на Францію 70—71 рр.!

Цей твір свідчить про широкий обсяг та ґрунтовність заінтересувань С. Петлюри військовою справою, не тільки практично, але й теоретично; він є дорогою нам духовою спадщиною по Вождєві.

І наше вояцтво та ціле громадянство прийме цей твір як заповіт нашого Вождя з ласки Божої, Вождя-мученика, і з почуттям глибокої пошани до Його Світлої Памяти глибоко спиниться над проблемами, що їх Він поставив.

12. IV. 1937.

В. САЛЬСЬКИЙ
ген.-хор.

В слові „Табор“ для військових українських письменників міститься не тільки сума тяжких переживань з життям за дротами, — в умовах еміграції звязаних. Не тільки згадка про стародавню форму тактичної оборони, що нею користувалися прадіди наші в обставинах військової небезпеки: оточені з усіх боків — витримували натиск і наступ переважаючих сил ворога, а потім, давши добру відсіч, збитими кольсьнами, за керівництвом єдиної волі, проривали ворожі лави, зручно використовуючи здобуту таким напруженням свободу рухів.

Для нас, крім оцих — цьогочасних та історичних — асоціацій, слово „Табор“ і за символ стає. З ним звязується колективний початок творчої праці і шукання української військової думки: хочемо ті можливості, що в собі відчуваємо, в певні цінності перетворити, той досвід мілітарної боротьби за власну Державність, що його здобули від 1918 р., систематизувати й в певні, радістю перемог і горем невдач позначені, висновки укласти та до загального вжитку нашої військової громади подати. Хай ця праця і розпочинається і провадитись буде серед несприятливих умов, що їх всю, як фізичну так і моральну невідповідність для творчих змагань, зможе оцінити тільки той, хто на собі їх зазнав: наше бажання праці в накресленому напрямку є сильнішим від несприятливих умов і міцнішим від тої виснажливої атмосфери, що у менш загартованих

підрізує крила, гасить духа й кидає їх в обійми прострації. І може ні з чим іншим порівняти не можна оцього бажання, як з тими змаганнями наших військових прадідів, що перед погрозою смертельної небезпеки знаходили в собі не тільки силу заглянути в обличчя її, а й останнім напруженням волі — „таборовою“ тактикою — вимкнутись з ланцюга її. Коли за часів давно вже минулих користування такою тактикою могло давати щасливі наслідки лише при умові скупченої єдності, одностайності чинів і свідомого напруження волі з підпорядкуванням єдиному керівництву, то й за наших часів, серед небезпек, що загрожують Українській Нації, шукання — зясування цих елементів перемоги буде стояти перед нами, як найактуальніше завдання в загальній програмі нашого військового національного будівництва і як така праця, що від своєчасного переведення її залежати буде сама доля цього будівництва в майбутньому.

Приступаючи до неї, „Табір“ не може, на нашу думку, — не звязати її з іншими галузями національно-творчої праці, бо розглядає її, як інтегральну частину останньої, а до того остільки важливу, що без здійснення її справа будівництва Української Держави буде непевною, неповною й не забезпечуватиме самих підстав її.

Встановлюючи такий звязок, „Табір“ не може не поставити собі завдання зясувати питому вагу військового чинника в будівництві держави взагалі, а української зокрема, бо тільки тоді до цього чинника громадянство поставиться з належною увагою та сторожкістю.

Табор, або ширше беручи, українська військова думка, ставлячи перед собою такі відповідальні завдання, — а ставити їх вона повинна — не може обертатися в колі виключно військово-фахових справ, хоч як вони численні та різноманітні. Її інтереси значно ширші, значно глибші, ніж оцінка досягнень в галузі військової науки й критика певних норм військового життя. Цілий ряд проблем, що увіходять в обсяг загально-державної політики, поскільки вони так чи інакше впливають на інтереси оборони або підготовку армії до виконання нею обов'язку війни, і може, і повинен увіходити в круг тих інтересів, де голос-опінія військової думки мусять бути відомими відповідальним чиникам влади і громадянства. Тут військова думка через свої органи виконує ту роль, що через своє становище в державній структурі армія не може виконувати дорогою і в формах, властивих для громадсько-політичної акції. Армія не провадить політики, не бере безпосередньої участі в політичній боротьбі партій і угруповань: вона, як влучно характеризують її Французи, є „la grande Muette“. А проте для неї не можуть бути чужими й байдужими певні риси, напрям і висліди партійної боротьби. Свою роль в державі армія виконує доти, доки в цій боротьбі гору беруть державні моменти і не захитується самий пріорітет державности. Там, де цей пріорітет хитається, де партійна боротьба

переступає межі державної доцільності, там захитується й внутрішня сила армії — її єдність та дисципліна.

Історія і чужих народів, і нашого власного дає чимало повчальних прикладів фатального впливу на армію від зігнорування політичними партіями цих принципів, що в дальшому своєму розвитку логічно доповоджують до розбиття національної консолідації, а зокрема на військовому ґрунті — до загублення армією відпорної сили супроти чужинця-ворога.

Коли наявність в суспільно-політичному житті держави подібних явищ виснажує моральну силу армії й розкладає її, то навмисні, усвідомлені, мовляти б, змагання політичних партій чи окремих осіб зробити армію знаряддям для своїх егоїстичних цілей, тягнуть за собою ще гірші наслідки. Навіть в тих випадках, коли щастить цього досягти, такі „осягнення“ здебільшого бувають непевними й недовготривалими, бо витворюють аналогічні прецеденти, викликають наслідування, а часом доводять до того, що й самі партії чи амбіційні особи стають сліпим знаряддям в руках розбурханих військових партій, гуртків і „заговорників“. Не кажучи вже про клясичний приклад колишньої Великої Римської Імперії, що її всесвітня могутність занепала між іншим і через боротьбу військових партій та „заговорників“, і колишня Перська Держава загубила свою велич через те, що експерименти окремих честолюбців з використанням військової сили для своїх плянів захоплення влади, розкладали цю силу й робили її нездатною до оборони держави.

В історії нашій, поминаючи взаємну боротьбу за „столи“ та „волості“ українських князів, що доводила до знесення Великої Україн-

ської Держави часів кн. Олега, Володимира, Ярослава, Льва, безладна конкуренція численних претендентів на гетьманську булаву за часів „Руїни“, що, послуگуючись демагогічними гаслами й засобами, втягала до неї й регулярне тогочасне військо, і народні маси, дає яскравий приклад фатального впливу подібних експериментів на долю держави.

З цих історичних згадок випливає „наука“ і для наших часів, повчальний зміст якої полягатиме в недопустимості повторення подібних експериментів над армією, все одно, чи ініціатива їх походить від політично засліплених угруповань, чи від окремих, хорих на честолюбство, осіб.

В зв'язку з цим українська військова думка через відповідні органи свої, має з'ясувати всю недоцільність і шкідливість, як для армії, так і для держави зазначених вище нездорових тенденцій, прищеплюючи натомість громадянству ідею апартійности армії й непорушности пріоритету державности. Інтенсивну працю в цьому напрямку інтереси справи обов'язують провадити перш за все серед військових елементів. Зрозуміння ними цих принципів зробить з них переконаних прихильників державного первня, досить загартованих проти розкладових впливів і нездорової пропаганди. Така постава військових елементів, а перш за все старшинського та підстаршинського персоналу армії буде міцною перешкодою для переведення навіть організованої деструктивної акції: вона відібе оскомину нерозважливо-злочинних заходів і дасть державі підставу для віри в свою армію в найнебезпечніші моменти внутрішніх заворушень і кснфліктів. Такого стану речей держава досягає комплексом

різноманітних виховних заходів, серед яких і військова література відіграє не останню роль. Література ця буде тим більше чинною та тим краще виконуватиме своє завдання, чим більше вона буде різноманітною своїм змістом. В зв'язку з цим широка проблема взаємовідносин держави і війська і взаємочинности військових та політичних чинників, що розпадається на ряд інших складових, вимагає до себе спеціальної творчої уваги з боку представників нашої військової науки та літератури й чекає всебічного наукового освітлення в монографіях та розвідках.

с.

2

Зокрема не може обминути військове письменство і тої галузі державних справ, що увіходять в обсяг міжнародньої політики держави. Ця політика добуває максимальних здобутків для держави тільки тоді, коли державно-урядові органи, що провадять її, підтримують постійний контакт з військовими установами та особами відповідальними за оборону краю. Взаємочинність обох органів в державах устійнених, організованих досягає такого гармонійного завершення, що вони одне одного корегують, доповнюють і дають запоруку певної тривалости в міжнародніх інтересах держави. Візьмемо приклад. Велика Британія з її величезними та багатими кольоніями, з її, часто вирішальними, міжнародніми впливами, ніколи не досягла б своєї могутности, коли б її Міністерство Закордонних справ не працювало в постійному порозумінні з Британським Адміралтейством, опінія якого фактично, хоч може й не завжди помітно, як для свого ока так і для чужого, має вирішне значіння в усіх, більш-менш відповідальних, кроках Міністерства Закордонних Справ. Вікова традиція співпраці обох органів, виправдана досвідом, створила ідеальний симбіоз взаємочинности їх, гідний наслідування для кожної молодой держави.

Об'єктивні умови існування Української Держави вимагають особливо такого симбіозу

в праці відповідних органів її з огляду на географічну конфігурацію кордонів України та складні завдання оборони їх. Кордони України стеляться на тисячі кілометрів суходолу, мало мають т. зв. „природніх перепон“, — особливо на півночі та сході; зовсім не мають будь-яких фортифікаційних споруджень; сусідські відносини — не устійнені і не певні, завдяки імперіялістичним тенденціям на наші землі, що завжди будуть підживляти й стимулізувати колишнього окупанта її до повторення актів підбиття та нового загарбання. Комплекс оцих несприятливих обставин зобов'язує нашу державу шукати порятунку не лише в організації своєї мілітарної сили для захисту від зовнішніх небезпек, не лише в утворенні в себе, вдома, технічних засобів оборони, але також і в площині певних політичних комбінацій-договорів та союзів, — що за їх допомогою оборонні інтереси нашого краю можна зробити певнішими та міцнішими. Обрання союзників в таких умовах менше всього може підпадати впливові тимчасових політичних комбінацій чи інтересів окремих національних груп з їх егоїстично-меркантильними плянами, що намагатися будуть власним вигодам надати характер загально-державної доцільности й заінтересованости. В нашому минулому ми можемо зазначити такі факти, коли політика, підпадаючи впливові окремих національних груп, давала небажані наслідки для інтересів держави: невдача величавих плянів гетьмана Богдана полягала між іншим і в тому, що його політика, якій не можна відмовити правильности провідної думки, заламувалася підо впливом перебільшеної оцінки певних національних чинників і ставила для тодішньої стратегії тяжкі, часом непоборні, завдання. Надмірна оцінка, наприклад, інтересів окремих українських

областей (Галичина, Волинь, Полісся, з класовими інтересами місцевої української шляхти), що їх хотів великий гетьман включити зразу в межі своєї держави, тягла за собою таке-ж надмірне розтягнення фронту, розпорошення військових сил і надмірне напруження воєнних спроможностей країни, — що було не під силу нації, особливо коли взяти на увагу незабезпеченість військової бази в середині краю, в серці метрополії і нестійність зносин з іншими сусідами. Завдяки цьому основна лінія політики гетьмана заламалась, стратегія не мала сили в цілому виконати величаві завдання та вимоги її, а все це врешті довело до історічно-неминучого явища, як от Переяславська умова 1654 р., що її Богдан Хмельницький, ніби (декларативно) з власної волі, але (фактично) примушений був збігом обставин підписати.

В новітніх умовах, за часів боротьби 1918—1920 р. р. неналагодженість міжнародних політичних інтересів України утворила несприятливі обставини і для її мілітарної боротьби. Подібно до того, як Богдан Хмельницький не міг створити бази для своєї боротьби на Чорному Морі, побережжя якого з землями, що, порівнюючи, далеко сягали на північ фактично належало тоді до Турків або їх васалів — Татарів, так і ми в 1918—20 роках позбавлені були можливості опертися на морі, як на своїй базі, і, збігом обставин, примушені були шукати її на непевному суходолі, шляхом порозуміння з одним із своїх сусідів. Варшавська умова 22 квітня 1920 р. була історично зумовленим актом, неминучим ланцюгом в ході політично-мілітарних подій нашої новітньої історії, а не штучним утвором політичної нерозважливості чи злої волі, як де-хто легковажно і по-верховно думає про неї. Її негативні моменти бу-

ли відомі відповідальним діячам, що підписували її, але не могли бути переборені чи нейтралізовані через об'єктивні причини міжнародного характеру*).

Розважлива оцінка географічного положення України і стратегічної оборони кордонів її висуває перед українською політикою завдання шукати опертя на системі політичних зв'язків з тими державами, що мають певні інтереси на Чорному Морі або в басейні його.

В зв'язку з цим проблема моря, як політично-стратегічної бази для оборони України, постає перед українською військовою думкою, як тема для всебічного вивчення, висліди якого потрібні будуть для цілей державної політики. В процесі досліджування безперечно вирине ряд окремих військово-політичних завдань, тісно зв'язаних з практичною програмою військового будівництва і оборони України. Конкретні окремі теми з обсягу зазначених студій вже тепер не можуть не хвилювати й не притягувати до себе уваги військових дослідників своїм цікавим та різноманітним змістом і треба тільки побажати, що б величезна вага зазначеного напрямку нашої державної політики в міжнародніх справах відчута

*) Безумовно, ситуація початку 1920 р. була надзвичайно складна й вимагала для утворення єдиного проти-большевицького фронту прийняття важливих рішень. Справа історії оцінити їх доцільність. До речі наведемо, як оцінював важну політичну ситуацію два сторіччя тому Гетьман П. Орлик, коли писав в своєму щоденнику: „...мала держава не може утримати свою свободу між двома великими сусідами, як тільки глибоко продуманою політикою...“.

І. Борщак. Орлікіана. Хліборобська Україна, кн. IV р. 1922—1923.

й усвідомлена була нашим військовим письменством.

Ширше беручи справу, кожна проблема української політики повинна бути зясована з погляду військових інтересів оборони нашої держави й знайти авторитетну оцінку військової експертизи. То — стратегія, що її ставить перед фактами політика. Стратегія свою чинність не тільки на війні виявляє. Свое призначення вона виконує й за мирних часів, опрацьовуючи певні пляни майбутніх операцій; завдання їх вона формулює і устійнює після порозуміння з органами політики й в залежності від вимог її. Але ці вимоги не можуть бути мінливими, безмежно несподіваними і імпульсивними. Мистецтво стратегії має діло з кровю людською, йде через трупи й руїни матеріальних цінностей. Струн і можливостей її не можна натягувати без кінця й краю, як не можна їх і все на новий лад ставити. В кожному відповідальному і заздалегідь передбаченому політичному питанні міжнародньої політики своєї держави стратегія має обов'язок дати ясну відповідь: чи відповідає воно інтересам оборони краю?

Коли контактна праця військових відповідальних органів з органами зовнішньої політики досягається належною конструкцією державного управління і гармонійною взаємочинністю його апаратів, що забезпечують дотримання військової тайни і інтересів оборони, то з другого боку ясної відповіді, гласної і умотивованої громадянство має право сподіватись від своїх військових кругів в питаннях, зв'язаних з обороною краю. А для цього потрібно, щоб згадані круги були в стані її дати в формах і межах, доступних до загального відому, цебто в формі того літературного матеріалу, що над утворенням його

працює колективна думка військових письменників і журналістів, які спеціально студіюють військову справу й завдання оборони своєї Батьківщини. Висліди фахової військової праці в цьому напрямку мають велике значіння, незалежно від наукового, і чисто практичне: вони стають до послуги відповідальним державним діячам при вирішенні важливих питань державної політики. Нагромадити цей матеріал і належно опрацювати його для майбутніх потреб є занадто почесна справа, щоб над нею не могли спинити своєї творчої уваги українські військові дослідники й літератори.

Не маючи права відмовлятися від ставлення перед громадською опінією засадничих питань з обсягу загально державної та міжнародньої політики, поскільки вони вимагають спеціального освітлення з погляду інтересів оборони краю, військові письменники вже не право, а обов'язок мають ставити перед громадською опінією ті питання, що безпосередньо зв'язані з інтересами цієї оборони і найкраще можуть бути вирішені тільки за активною допомогою самого громадянства.

Серед них визначаються два, особливо важливих: а) будівля шляхів на Україні і б) організація певних галузів промисловости в цілях пристосування її для військових потреб.

Що до першої з названих справ, то невідповідний стан її і з погляду кількості кілометрів і загальної конфігурації досить уже з'ясований в післявоєнній літературі нашими експертами — А. Лукашевичем, Н. Соковичем (залізничні шляхи) і проф. Шовгеновим (водяні та почасти шосеві шляхи). Але, з'ясовуючи потреби нашого шляхового будівництва, всі три дослідники підходили до справи головним чином з погляду державно-господарчих інтересів України і в умовах нормальних — мирних. Моментів військових, оборонних вони майже не брали на увагу. Тим часом ці моменти набирають великої ваги в системі оборонних плянів нашої Батьківщини й повинні знайти своє авторитетне освітлення з погляду широко стратегічних вимог.

Навіть побіжно спиняючися над дисльокацією наших комунікаційних шляхів, військова опінія не може не зазначити: 1. незначної кількості переправ через головні водянні артерії — ріки Дніпро, Буг, Десну, Припять, Донець то-що, не кажучи вже про ряд інших менших річок, які так само мають неvistарчальну кількість мостових споруджень, а між ними занадто довгі територіяльні інтервали; 2. невідповідного напрямку залізничних ліній, особливо магістральних, що позбавляє можливості військове командування з найбільшою продуктивністю використовувати їх для спішного перетранспортування військ з одного кордону до другого; 3. брак поясних залізничних ліній, рівнобіжно до кордонів, на певній віддалі від них, — що утруднює командуванню спішно пересовувати війська вздовж фронту в найбільш потрібні або загрожені відтинки його; 4. неvistарчальної кількості залізничних ліній, що звязують центри краю з морськими портами його; де-які порти, напр. залишаються зовсім не звязаними; 5. надзвичайно мало розвиненої сітки підїздних залізничних ліній; 6. невеликої кількості пароплавів на судноходних артеріях і цілий ряд інших недотач комунікаційної справи, що можуть і будуть гальмувати стратегічні розрахунки та програми.

Ще гірше стоїть справа з шосовими та ґрунтовими шляхами, що їх будівництво вимагає широкого пляну і заздалегідь опрацьованих проєктів, в основу яких класти треба не тільки господарчі інтереси даної місцевости, але й загально-стратегічні міркування та потреби майбутньої оборони.

Полагодження комунікаційних недотач, як і взагалі справа шляхового будівництва, з огляду

на коштовність його, не може бути зреалізована швидко, та військова думка виконає свій обов'язок перед Батьківщиною і громадянством, коли зясує напрям, в якому повинно відбуватися певними послідовними етапами шляхове будівництво й коли чуйно стоятиме на варті інтересів його. Наша військова журналістика зокрема ніколи не може при цьому ігнорувати тих заходів, що реалізуються в галузі комунікаційного будівництва молодими державами, що повстали після останньої війни й ширшими інформаціями про них, кликати громадянську опінію до наслідування, будити дух приватної ініціативи до будівничої шляхової справи, ніколи не забуваючи про її місце в цілокупності оборонних плянів краю.

Справа організації національної промисловости з пристосуванням її до військових потреб є одною з тих, що повинна ніколи не счезати з поля уваги не тільки кругів, відповідальних за оборону краю, але й кожного свідомого патріота. Досвід останньої Великої війни 1914—18 р. р. виявив, яке кольосальне значіння має розвинена, добре зорганізована, промисловість в умовах сучасних війн, що є першорядним знаряддям і господарчо-технічною базою для самого провадження їх. Зокрема цей досвід виявив питому вагу окремих галузів промисловости (напр. хемічної) й потребу організації промисловости вже за мирних часів на таких підставах, щоб реконструкція — перехід її на військову стопу — відбувався з найменшою витратою засобів і з найбільшою економією часу. Знайомство з післявоєнною літературою даного питання приводить до висновку, що сьогодні кожна держава намагається організувати свою промисловість так, щоби вона була ніби самовистачальною для інтересів оборони, а в разі війни могла з власних сирівців житися і власними засобами — обслуговувати потреби військового виробництва, що працює на оборону. Це — той ідеал, до здійснення якого йдуть далекозорі уряди й громадянства, навчені сумним досвідом минулої війни, які не бажають опинитися в заскоченому становищі на випадок нової. Працюючи в цьому напрямку, вони

в значній мірі відчувають на собі пресію громадської opinii, що своєю чергою підпадає впливові військових кругів і відповідних органів військової думки.

Зусилля наших військових письменників в цій справі мали б полягати не тільки в широкій інформаційній праці, яка виясняла б та освітлювала підготовні заходи інших народів та держав, що варті наслідування в наших умовах, але ж їх завданням було б охопити справу національної промисловости в цілокупності, в державному масштабі і в площині максимальних вимог, що ставить до неї оборонна програма, здійснення якої вже за мирних часів повинно виконуватися. Пропагандою, постійним нагадуванням та попередженням, військові письменники повинні створити біля цієї справи атмосферу напруженої сторожкості і чинної акції, притягуючи до переведення її впливові круги громадянства, фахові технічні сили і індустріально-промислові елементи. Ця пропаганда поставить необхідні завдання і перед урядовими чинниками, над розв'язанням яких повинні вони працювати за мирних часів, щоб вислідами праці можна було покористуватись під час війни. Візьмемо кілька прикладів. Коли держава буде думати про організацію Військово-Промислових Комітетів тільки підчас війни, а не задовго перед нею, то ці Комітети, чи рівнозначні їм установи, своє завдання виконають наполовину, навіть при максимальному напруженні праці. Про них заздалегідь слід думати; уже за мирних часів повинні вони повстати і до праці приступити і, відповідно — за участю фахових промислово-технічних сил — сконструовані, стежити за програмовим переведенням оборонних планів, поскільки вони зв'язані з промисловістю.

Так само наперед треба думати про відповідну кількість технічних кадрів — інженерів, хеміків, будівничих — з розрахунку на максимальні потреби оборони, а це тісно зв'язане з попередньою організацією відповідної кількості спеціальних шкіл, курсів для приготування технічних кадрів. Згадка з російської практики за останньої війни буде не зайвою для усвідомлення ваги технічного знання підчас війни. Росія створила величезну армію з добрих бойців, але технічні частини її обслужені були фаховими силами, порівнююче, не задовільне: брак старшин-техніків давав себе відчувати; певні командні посади, що вимагали спеціальної підготовки, часто обсаджувалися некомпетентними кандидатами. Інакше справа стояла у Французів, Італійців, Німців, особливо Американців та Бельгійців, де були величезні кадри технічних сил.

В українських умовах справа попередніх програмових плянів нагромадження технічних сил для оборони краю набуває особливої ваги, з огляду на невиспачальний стан нашої промисловости для інтересів оборони й невідповідну кількість технічних шкіл в порівнянні з потребами краю. Коли ж на увагу взяти значіння техніки в майбутніх війнах взагалі, то цикл теоретичних і практичних інтересів, як об'єктів науково-літературних студій, що їх повинні перепроводити українські військові письменники в площині технічного знання і його пристосування для цілей оборони, вражає своєю різноманітністю. З тим більшим напруженням творчої уваги повинні вони взятись за цю працю.

Зазначені дві справи — будівництва шляхів України і організації промисловости її — для цілей оборони є частковими, хоч і важливими завданнями в ширшій проблемі загально-національного масштабу приготування нації до оборони своєї Батьківщини.

Нація повинна зрозуміти вагу цієї ідеї, бо від того чи іншого усвідомлення її залежить життя або смерть державного існування нації, її воля і розвиток чи занепад і державна загибель. Геній нації зуміє подолати і технічні перешкоди для оборони держави і всякі інші труднощі, коли ідея оборони її, як вільна повинність і природня потреба, увійшла в свідомість народньої маси, стала органічним елементом національної думки. При наявності цієї умови в житті нації утворюється атмосфера, серед якої ніколи не загине голос, що кличе до уваги чи практичних заходів в справі оборони. Навпаки, він знаходить співзвучний відгук, розуміння й підтримку загалу, бо душа нації відкрита для всіх відчужень та переживань, що викликаються нагадуванням про небезпеку ззовні й погрозу від неї для мирної творчої праці. Таким чином приходимо до висновку про велике значіння моральних чинників, як психологічної бази для вірного й глибокого опанування нацією ідеї оборони свого краю. Коли ця база повстала в душі кожного свідомого громадянина, технічно-організаційні заходи для обо-

рони переводяться легше, скоріше, економічніше і продуктивніше. Вони легко набирають плоти й крові.

Різноманітна, всеохопна й методична праця, що її в цій справі може провадити військова думка, поруч з іншими державно-педагогічними заходами, відіграє не останню роль. Вона конкретизує це велике завдання й вияснює та використовує окремі виховні заходи, що за допомогою їх досягається велика мета. Вона нагромаджує, систематизує і опрацьовує директивно-інформаційний матеріал, що використовується практичними діями на полі популяризації певних завдань, які служать інтересам оборони і втягають в коло цих інтересів широкі круги людности на ґрунті заінтересування справами оборони.

Зокрема такі справи, як: 1. фізичне виховання населення, 2. спорт в різних його формах і галузях — сокілство, плавання, пластунство, то-що, 3. олімпіади, 4. пожежні товариства, 5. „Січі“, 6. популяризація воєнного знання шляхом публічних лекцій й літератури, 7. запровадження до загально-освітніх програм певного мінімуму воєнно-наукових дисциплін, хоча би в формі стислої енциклопедії військової і як обов'язкового предмету навчання, 8. організація наукових і громадських товариств для плекання воєнної науки, 9. організація показних військових вправ для широких мас з зразковою демонстрацією певних досягнень, здобутих рідним військом в галузі військового вдосконалення, 10. улаштування військових свят за участю тих таки мас, 11. утворення місцевих громадських комітетів та товариств, що з патріотичних мотивів дбають про потреби (напр. гуманітарні, культурно-освітні) розташованої в даній місцевості військо-

вої частини і наочно демонструють своєю діяльністю живий зв'язок між людиною і військом, 12. упорядкування військових могил, могил лицарів, що поклали голови в боротьбі з ворогом, постійна опіка над ними і влаштування урочистих свят для вшанування пам'яті лицарів, 13. плекання військових чеснот в народі, як от мужність, хоробрість, завзяття, витривалість, почуття національної честі і самоповаги, самопожертва, — і ряд інших, що скріплюють і фізичну, і моральну підставу ідеї оборони Батьківщини, — все це серед військових письменників повинно знайти і своїх авторитетів і своїх дослідників, все це теми, що зокрема в українській літературі вимагають і ширших монографій, і популярних підручників і журнальних розвідок і докладно опрацьованих програм. Постільки, поскільки військові письменники створять потрібну літературу в зазначеній галузі, вони піднесуть рівень заінтересованості нею громадянства, а надто тих елементів його, що на місцях провадять культурно-громадську працю і є ніби **мужами** довіря широким кругів населення. Коли ми пригадаємо, що в цій, власне, галузі ми майже нічого не маємо, то потреба заповнити прогалини стане ще виразнішою й морально зобов'яже наших військових письменників до найпильнішої уваги в цьому напрямку.

Ідеологічно-літературна праця української військової думки в усіх зазначених вище питаннях не буде повною, коли вона, зясовуючи цикль окремих тем, що увіходять у ширше питання взаємовідносин Війська і Держави, Політики і Війська, Нації і Оборони, не порушить питання про саму війну, її природу-єство, її значіння для організації Української Нації, цебто, коли не дасть обґрунтування необхідности війни. Для широких кругів громадянства теоретично-наукове умотивування явища війни є необхідне з огляду на певну пропаганду, що її провадять проти війни і де-які політичні кола і пацифістичні організації і, нарешті, релігійні секти. Всі вони послугуються то теоретично-науковими аргументами, то моралізаторськими міркуваннями; вивторюють при цьому розкладову атмосферу, в якій слабнуть військово-громадянські чесноти, каламутиться патріотичний настрій і заламується почуття відпорности супроти ворога. В звязку з цією деструктивною працею ведеться й розкладава праця скрайніх соціалістичних угруповань (комуністи і споріднені з ними партії), що в звичайних заходах державної влади та громадянства в справах оборони намагаються знайти симптоми „імперіялізму“, „мілітаризму“ то-що і опозиційними виступами в пресі, на різних зборах та конференціях збільшують розкладові засоби пацифістичної пропаганди. Завдяки цьому, серед

певних кругів громадянства починає давати на-
рости почуття страху й огиди до війни, тенден-
ція до уникнення військового обов'язку, „шкур-
ництво“ і інші нездорові, егоїстичні явища,
що під бучними гаслами „перекування мечів на
рала“, всесвітніх арбітражних комісій або пере-
кручених заповідів християнської віри прикри-
вають здебільшого простацькі вигоди персональ-
ного животного егоїзму і, як вірно зауважує один
з героїв роману Г. Уолеса „породжують лінь, бай-
душність, розбещеність, жагу до наживи і егої-
стичні нахили“. Серед молодого несконсолідова-
ного громадянства українського, діткнутого роз-
кладовими впливами ніби мирного („війна проти
війни!“), а на ділі безоглядно-завойовницького —
в найогидливішому значінні слова — комунізму
такі нахили довго ще після занепаду його бу-
дуть давати себе знати, як давали вони себе від-
чувати в недавно минулі часи (1918 — 1920 р.р.).
Супроти такої пропаганди мусять бути висунуті
науково-умотивовані оцінки війни, як найбільш
творчого в житті народів чинника, що за його до-
помогою організуються нації в держави, дося-
гають тривалої суверенності, увіходять в силу,
витворюють матеріальні та духові цінності, пере-
ходять через іспити, на яких випробовують свою
життєздатність та силу опору проти зовнішньої
небезпеки, не кажучи вже про значіння війни, як
джерела, що з нього пливають найвищі вартості
людського духу — лицарство, самопожертва, со-
лідарність, буйна творчість, — або як соціально-
педагогічного знаряддя для виховання най-
численніших людських зеднань, що утворюються
і підпорядковуються єдиній волі для досягнення
великих цілей.

Напрявні, з яких можна виходити, освітлю-
ючи науково проблему війни, можуть бути різні,

дивлячись, з якого погляду підходити до неї — історичного, соціального, біологічно-психологічного чи економічного, — але для наших національних потреб має значіння, щоб воєнна література відгукнулася на кожний бік цієї гранистої проблеми і кожний вияв її теоретично обґрунтовала.

Льогічним висновком такої дослідницької праці українських воєнних письменників буде прояснення тої плутанини, що панує здебільшого в поглядах громадянства на війну, а нашого зокрема, і що зводиться до оцінки її — звлучним окресленням ген. Людендорфа — як якоїсь „аритметичної задачі з певними величинами“, над вирішенням якої працює командування, тоді як фактично в тому явищі, що звемо війною, тільки момент бою є фактом військовим, почасти може й аритметичним, а саме явище війни належить до категорій переважно політичної природи. Вкладаючи такий зміст у поняття війни, будемо розглядати її як певну політичну акцію, що її через об'єктивні причини примушений провадити нарід і що для успішного здійснення її він напружує всі свої зусилля, не лише в площині технічно-бойових засобів і не тільки нагромаджуючи максимальну кількість „людського матеріалу“, ні — він, мовляти б, мобілізує геній нації і всі матеріальні засоби її, все, що має для того, щоб вийти переможцем з конфлікту з противником, який так само послугується для досягнення перемоги всіма своїми засобами.

Засвоєння такого погляду на війну потрібне особливо для нашого молодого громадянства, що через свою політичну недозрілість вимагає від військових чинників багато, а дає їм мало і часто, може й без злої волі й несвідомо, утворює обставини, серед яких ці чинники позбавляються мож-

ливости виконувати, як слід, свої обов'язки. В нашій конфігурації військової влади і управління є ряд недоладностей, що впливають негативно на провадження військової справи, особливо дошкульних і небезпечних під час війни. Практика політично-охлократичних впливів в справі персональних змін військового управління — через пресію партійних угруповань, що увіходять в даний момент до уряду, не може бути визнана за доцільну з погляду військово-державних інтересів, бо вона порушує сталість управління, переемственність праці і вносить непотрібні комплікації до біжучого процесу її. Через те утворюється таке положення, що навіть вищі наші військові чинники не завжди можуть відповідати за недоладності військової справи.

Здоровий інстинкт тих націй, що вславилися своїми війнами, а через війни організували могутні держави й виробили певні підстави воєнної справи, актуальні і для наших часів, завжди шукав гармонійного сполучення суто-військових і політичних моментів війни. Шукання симбіозу військовости й політики в одній особі надзвичайно влучно й глибоко зумів зформулювати Віктор Гюго, коли зауважив, що добрий генерал може командувати, але вождем нації в хвилини небезпеки мілітарної стати не може, бо не в силах він потягти за собою душу нації і її озброєної частини — армії. Це завдання під силу національному вождеві-політикові і здобувається ним ірраціональним шляхом та морально-політичними чеснотами, що викликають до нього довіру в душі нації.

Серед українського громадянства щодо цієї справи панують плутані, суперечні думки і погляди, — а надто серед політичних угруповань,

які претендують на верховодарство в державних справах. Завданням військового письменства в цій справі буде вилушити здорові зерна протилежних напрямків і скристалізувати, очистивши від непотрібного намулу те, що можна вважати за доцільне й нормативне та що відповідає і духові, і традиціям нації, і інтересам оборони, і, врешті, військового досвідові.

Вірне зрозуміння проблеми війни, як явища національної політики Держави, розширить погляд громадянства й на роль національного війська за мирних часів; примусить його оточити свою збройну силу речевою опікою й викличе з його боку необхідність утворити для війська за мирних часів такі умови, що давали б максимум гарантій за успішне виконання ним своєї ролі під час війни. Ціна крові й жертв, що ними купується мир та добробут нації, завжди буде меншою, коли раніш думають про відповідальну роль війська. Не зайвою буде тут одна ілюстрація. Видатки на утримання та військове виховання армії за мирних часів в бюджетах усіх держав виносить значний відсоток. З приводу т. зв. „військових кредитів“ опозиційна преса і певні опозиційні до уряду політичні угруповання здійсмають „бурю“. Розміри їх вважають за великі, невиправдані, що обтяжують державний бюджет; намагаються скорочувати їх; доходять до того, що власне на цьому пункті зводять рахунки з урядом і голосують проти військових кредитів та висловлюють недовіря урядові. В наслідках своїх така постава опозиції ускладнює справу оборони держави й зменшує силу її, а часом допроваджує до фатальних явищ під час війни, направити які буває вже запізно. Імпровізовані мобілізаційно-фінансові зусилля переводяться трудніше, коштують значно дорожче та й не забезпе-

чують вимог війни, бо підпадають впливові непевної ситуації. Все це погіршує шанси війни, захитує моральну рівновагу громадянства, що своєю чергою захитує й морально-бойову силу армії та робить з неї розлізлу небоездатну масу. В таких випадках шукають винуватців, але часто не там, де треба, бо перше джерело військового нещастя лежить глибше, — в тій недалекозорій політиці партійної сліпоти, що не вміє оцінювати явищ в далекоглядних перспективах відповідального майбутнього, задовольняючись інтересами тимчасових комбінацій і рахунків, що їх негативного впливу для цього майбутнього партійний егоїзм не в силах збагнути.

В умовах будівництва Української Держави така сліпа, невідповідальна політика була б страшною своїми наслідками, вона розхищувала б ще незбудовані підстави національної оборони і, наче шашіль, підточувала б сили молодого, державно й мілітарно неміцного організму. Ось через що на можливість її заздалегідь увагу слід звернути, а воєнній літературі її допильнувати та широкими студіями у відповідних галузях дати для засвоєння громадянства необхідний матеріал, за допомогою якого вона глибше усвідомить собі вагу нерозважних політичних кроків, що послаблюють оборонні засоби країни.

Є ще одна справа, вагу якої часто легковажать політичні профани, тимчасом для воєнних інтересів вона має велике значіння. Це — постійність праці персоналу, що відповідає за оборону краю і підготовку до неї армії. Часта зміна чи імпровізація на посадах і в органах Вищого Військового Управління є недоцільною й некорисною. Особливо, коли вона викликається випадковими урядовими комбінаціями й тенденціями, що нічого спільного не мають із справжніми інтересами оборони, а мають лише завдання обсадити „своїми людьми“ впливові посади Військового Міністра або Начальника Генерального Штабу. В державах нестійких, незорганізованих міністерська „чехарда“ взагалі є річчю шкідливою, ще більше шкоди буває, коли ця „чехарда“ зачіпає сферу військових відносин, бо тут вона неминуче вносить безладдя, непотрібну мінливість, переіначування насталеної праці, штучне порушення апарату її, що досягає певної творчої продуктивності при умові парляментарної більш-менш участі в ній призвичаєного до себе персоналу співробітників і керівників. З боку морального часті зміни у військовому керівному апараті є небажаними ще й через те, що вони псують військове середовище, викликають нездорові, карєристичні змагання, інтриганські заходи, всі ті, взагалі, нездорові інтенції, що власне серед військового середовища найбільш небажані, бо тяг-

нуть за собою найбільш небезпечні наслідки для справи.

З усією рішучістю повинна військова думка повстати проти нездорових прецедентів щодо частих змін на керівних військових посадах, перебороти честолюбні й нездорові тенденції окремих військових осіб, що втягуються в політичні комбінації партій і умотивувати державну необхідність постійності, тривалості праці у вищих органах військового управління. Не обмежуючись цим, вона повинна повести певну публіцистичну працю за те, щоб згадана постійність праці вищих військових чинників була забезпечена законодатними новелями й певними традиціями державного управління, що забезпечували б нормальне функціонування військового апарату перед змінливим подувом випадкових політичних комбінацій.

Цілокупністю творчої праці в усіх зазначених вище напрямках, де перехрещуються інтереси Держави й Нації з одного боку, а війська та оборони краю з другого, утворюється певний стан в почуваннях і настроях народу. Характерними позначками його будуть: чуйність до зовнішньої небезпеки і усвідомлення ваги попередніх, заздалегідь опрацьованих, засобів для паралізування її. На цій психологічній базі виростає те, що зветься „воєнним духом нації“ і що без нього, як заважає Ле Бон, „нарід, якби він не був озброєний, є тільки розпорошеною, нездібною до опору, чередою“. „Воєнний дух“ коли його плекають та культивують тільки в армії, не дає максимального ефекту. Давно минули часи, коли війну провадили тільки фахові зборища людей, належно до цього вишколені. Сучасні війни, як і майбутні — це війни народів, де фізично беруть участь мільйони воюючих мас, де кадрові армії збільшуються, шляхом мобілізації, в кілька разів і де єдність не лише технічно-військового вишколу, а й єдність „воєнного духу“ заздалегідь передбачається, як передумова перемоги. То не вояк, не козак, що вливається по мобілізації до чинної армії й приносить з собою ослаблену пружність воєнного духу або затухлий попіл його: він обнижувати буде настрій кадрових елементів армії, що й без

того тонуть в переважній кількості покликаних мобілізацією. Коли воєнно-технічні знання у мобілізованого можна відновити коротким повторним навчанням, то психологічні передумови доброго бійця технічними вправами реставрувати значно тяжче, а часто й неможливо, коли він не принесе їх з собою, іншими словами кажучи, коли він, в умовах перебування в резерві, на цивільному стані, не схоронить його в собі як ту іскру, що в полум'я розгорається під першим подувом вітру війни. Плекати цю іскру в душі народу уважно — невпинно — означає тримати руку на живчику оборонного інстинкту нації. Це завдання досягається цілокупністю державно-виховних заходів і відповідної праці громадянства, що утворює належну атмосферу для цього і постійно підживляє соки, що з них живиться „воєнний дух“ нації. Вільне військове слово і його органи виконують в цій справі не останню роль. Ще більш відповідальною стає вона в наших умовах з огляду на ті збільшені вимоги, що ставить до них програма національно-державного будівництва, яка вимагає прискішеного напруження праці й різноманітного матеріалу для завдань будівництва. Ті, що морально відповідають за якість і силу впливу української військової думки на громадянство, ніколи не повинні забувати ваги „воєнного духа“ на долю нації. Там де він пригасав, слабнув або счезав, — приходила прострація, пригноблення; нації легко ставали здобиччю в руках сусіда-чужинця взагалі, що перевищував їх силою свого військового духа. Не дурно такий глибокий знавець психологічних чинників війни, як згаданий нами Ле Бон зауважує: „в той день, коли цей дух счезне (у народа), йому немає чого більше губити!“

*
**

Такими, загально беручи, уявляються нам ті головні та деякі конкретні завдання з обсягу взаємовідносин Держави та Війська, що виступають перед українською військовою літературою, як потрібні й невідкладні що вимагають широкого досліджування. Всі вони і взяті до купи, і кожне зокрема є цілиною, що чекає працюючих ратаїв і творчо-наукової оранки. Всі вони в загальній програмі, що за її переведення мусять взятися наші воєнні письменники, мають своє місце і значіння, може не однакової ваги, але в кожному разі варте уваги. Не будемо говорити про перешкоди для поконання цих завдань, краще переймемося відповідальністю і потребою праці в напрямку створення творчих цінностей для військового будівництва і оборони нашої Держави. Радість творчости дасть вище моральне задоволення кожному, хто працюватиме для великих майбутніх завдань, що будуть здійснені, тільки при умові попередньої підготовної праці, яка падає на наше покоління. Труднощі праці до певної міри полегшуються можливістю користуватися чужим досвідом і літературним капіталом інших військових культур, де чимало можна запозичити й для перетворення на нашому національному ґрунті. Ті питання, що сьогодні хвилюють та цікавлять українських воєнних письменників, мають аналогії в чужоземному військовому досвіді, з вислідів якого українська воєнна література може користуватися не лише в формі засвоєння певних цінностей її в процесі створення оригінальних творів, а і шляхом перекладу кращих творів світової воєнної науки та літератури на нашу мову. Вони не зашкодять, навпаки — збагатять наше військове слово, нададуть йому більше різноманітності та учинять його привабливо-цікавим.

Рівноцінною, однаково відповідальною є праця воєнних письменників в спеціальній галузі фахового воєнного знання і питань, що мають інтерес для військових кол виключно. Ріжниця між тою працею, що її провадить військове слово для широкого громадянського вжитку в обсязі широких проблем військово-державного характеру і тою працею, що відноситься до чисто військових інтересів, лежить у тому, що в першій можуть узяти участь і не фахові воєнні письменники, тоді як друга падає виключно на робітників військового слова, яких тут нікому заступити. Ця покладає на них тим більшу відповідальність і поглиблює почуття обов'язку, як фахових письменників, перед тою військовою групою, що буде на їх писаннях учитися, розвивати свій військовий світогляд і збагачувати свої знання та перетворювати їх в гармонійну суцільність.

Безмежно великі простори відкриваються перед українськими воєнними письменниками в цьому напрямку, і ріжноманітні ті завдання, що їх вони повинні здійснити в цій галузі. І учений теоретик з освітою академії Генерального Штабу, і вмілий популяризатор, і технічний фаховець — знавець окремих галузів воєнної зброї, і перекладчик — кожний знайде своє місце в тій величезній праці, що її повинна перевести наша воєнна література в зв'язку з загальною програ-

мою нашого військового будівництва. Її ідеал: дати пересічному військовому (як старшині так і грамотному козакові) все те, чим він міг би задовольнити жагу військового знання, що потрібно йому для опанування мистецтва — бути вояком-бойцем. Сягаючи до здійснення цього ідеалу, вона, напруженою систематичною працею своїх творчих умів, мусить утворити таке багатство української військової літератури, що і якістю своєю і кількістю було б цілком достаточним для потреб військової освіти, — на всіх її ступенях, — навчання й лектури і не вимагало б постійного звертання до чужоземних джерел, бо все цінне, варте уваги негайно, в українському переказі було б приступним для широкого військового загалу. Як і кожний ідеал, такий стан нашої військової літератури не зразу може бути досягнутий, а проте він мусить світити діям нашого військового слова, мусить стимулізувати їх працю в цьому напрямку. Творчі можливості української військової думки і рівень підготовленості наших військових сил більші, ніж звичайно думають, і вимагають тільки певних умов для свого реального виявлення. Ці умови все були несприятливими на протязі нашої активної боротьби за державність, але, не дивлячись на це, перші початки військової літератури вже пощастило створити і треба тільки, щоб дальший розвиток її був інтенсивніший та програмовий.

Увагу воєнних письменників наших не можуть зокрема не притягти такі теми, як 1. найдоцільніша організація збройної сили Української Держави, 2. конструкція управління нею, від вищих органів почавши і периферійними клітинами скінчивши, 3. принципи і методи військового навчання, 4. завдання, програми й методи к.-освітньої праці в війську, 5. оцінка норм (ста-

тутів і законів — та інших постанов і регулямінів), що ними нормується життя Українського Війська, та провадиться підготовка до війни, 6. устійнення для наших відносин питомої ваги окремих родів зброї, 7. організація навчання й виховання командного персоналу, 8. єдність воєнної термінології, що в наших умовах набирає особливо великої ваги, 9. справа утворення популярної воєнної літератури (як загальної так і фахової) для підстаршинського й козачого персоналу армії, все це, як і ряд інших справ — облогом ще мало ораним стелиться перед українськими воєнними письменниками і вимагає від них великої творчої уваги до себе. Диференція праці в зазначених напрямках і темах є неминущою, бо кожна галузь воєнного знання, хоч і об'єднується у вищій синтезі стратегії, а проте потребує певної автономізації, спеціальних літературних джерел, як засобів для вдосконалення й знаряддя для популяризації.

Знайомство з надрукованими уже творами української військової літератури і з заголовками опрацьованих до друку рукописів, число яких не є вже таким малим, і свідчить про великі можливості в цій справі, насовує певне бажання внести корективу до дотеперішньої праці. Помітна певна безсистемність і випадковість у виборі тем; особливо це треба сказати про перекладні твори з інших мов, де перекладачі спиняють свою увагу і витрачають час не завжди продуктивно: перекладають твори другого, мовляти б гатунку, тоді, як придатніші з тої ж галузі і вартісніші для нашого вжитку залишаються без уваги.

В звязку з цим виринає потреба зложення реєстру найцінніших творів, переклади яких з інших мов були б бажаними для нашого

вжитку. Зложений авторитетними знавцями справи, — реєстр цей запровадив би певну систему до праці перекладачів і зробив би її продуктивнішою та матеріяльно навіть для перекладачів кориснішою.

Значіння ідеологічної праці української воєнної літератури полягатиме для наших військових кругів між іншим і в тому, що вона допомагатиме їм скристалізувати свої фахові знання в певну систему, надасть їй питомі риси єдності і прищепить собі те, що в літературі і військовому житті зветься військовим світоглядом, чи воєнною доктриною. Було б невірним перебільшувати значіння органів воєнної літератури в цій справі. Воєнні доктрини витворюються не тільки кабінетними теоретичними працями військових авторитетів і спираються не лише на статутах, інструкціях та підручниках. Вони отримують своє хрещення в боях і попередній організаційно-підготовчій праці до тих боїв. Але й досвід бойових операцій без участі в освітленні його воєнною літературою не буде використаний заінтересованими кругами в належний спосіб. В зв'язку з цим студіювання воєнного досвіду й встановлення гармонії між висновками його з одного боку і теоретичними нормами та підставами воєнної науки з другого, набирають великої ваги і визначають в цій праці воєнним письменникам не останню роль.

В українських умовах ідеологічна праця в цьому напрямку особливо потрібна. Ми маємо й свій воєнний досвід і свої норми, свої підстави, що за їх допомогою провадили організацію війська, його навчання й виховання. Цілокупність їх не можна визнати за вичерпну, що відповідає всім вимогам військової спра-

ви, як не можна і якість їх визнати скрізь однаковою, але й той матеріал, що його посідаємо, має певну цінність для майбутнього будівництва Української Армії і тому потребує опрацювання і аналітичної оцінки, що у висновках своїх неминуче призведе до необхідності запровадити певні корективи до дотеперішньої практики, поглибити підстави нашої військової справи, а ідеологічно вдосконалити їх. Надзвичайно цікавою з цього погляду є та праця, що перевели її після останньої війни французькі військові кола на підставі висновків кривавого досвіду 1914—1918 рр. Вони переглянули всі свої статuti, проревізували всі норми свого військового навчання та виховання, всі організаційно-технічні підстави для майбутньої війни, не спиняючи творчих зусиль в цьому напрямку до цього дня. Без знайомства хоча б із головними вислідами цієї напруженої й високої своїми якостями праці ледве чи можна обійтися кожному, хто бере чинну участь в національно-військовому будівництві свого краю, а тим більше тому, хто відповідає за нього. Коли у французьких умовах радість збройної перемоги над ворогом не приспала творчості, навпаки, викликала буяння її, то в наших умовах загальні інтереси національного будівництва ставлять питання про аналітичну працю в площині обов'язкової програми військово-національної праці. Правда, психологічні передумови для такої праці є для нас, ніби, не такими сприятливими; переживання, викликані примусовим відходом нашої армії з рідних теренів, знижують біг думки, вгашують дух творчості. Але така протрація своїми крилами зачіпає тільки тих, хто морально не сильний і національно не загартований, хто не почуває в собі гарту війни і в кого почуття національного обов'язку не є гли-

боке. У націй морально здорових, життєздатних, як і в окремих одиниць її, а тим більше військових, воєнні невдачі не стають джерелом протрації; навпаки — відіграють роль того ферменту, що підносить, викликає бажання направити лихо, „взяти реванж“ за нього. На цьому психологічному ґрунті зокрема серед військових кол даної нації виростає бажання студіювати причини, що призвели до невдач і шукати найкращих засобів для витримання воєнного іспиту на майбутнє. Згадка з воєнної історії тої ж таки Франції і тут буде не зайвою для нас. Війна її з Німеччиною в 1870 р. скінчилася великим нещастям для неї. Але діткнуте й ображене в своїй гідності національне почуття не могло примиритися із зневагою. Спеціально в армії почалася напружена праця й плекання „духа реванжу“, що було не бундучним тільки й не тільки агітаційним явищем, ні, воно йшло в парі з розумною систематичною працею шукань, удосконалення, що почало, в багатьох відношеннях, дорівнювати високому рівневі німецької військовости, а девчому викликати навіть з боку Німців певну сторожкість і побоювання. Перемога францвзів в 1918 р., при всіх інших сприятливих умовах, стала можливою, завдяки тому, що період від 1870 по 1914 рр. не був змарнований французькою армією, а, навпаки, доцільно використаний нею.

Не дарма про французьку воєнну доктрину кажуть, що вона „народилася в нещасті поразки (1870 р.), а її хрестним батьком були непевність і розпач“ (Режіналь Канно).

Чи не відчує Українець, особливо військовий, аналогії між ситуацією, що ми в неї попали після 18 листопаду 1920 р. і тими обставинами, що випали на долю Французів в 1870 р. і чи не прокаже ця аналогія нашим патріотичним вій-

ськовим колам напряду для їхньої праці в ім'я світлого майбутнього? Аджеж і серед наших рядів розпач опанувала слабодухів, а для морально здорових і національно свідомих була і є стимулом до творчої праці й шукання шляхів для направи! А в зв'язку з цим, чи не виступить виразною і відповідальною та роля, що випадає воєнним письменникам у виконанні ними патріотичного обов'язку спеціально в ці, переходові, часи? Той, для кого патріотизм не є „празнична одежина“, а „труд тяжкий — гарячка невдержима“ (І. Франко), не може не витягти з цього висновків, що зобов'язують до праці і стимулюють її.

Матеріалу для неї є досить. Те, що з нашого власного, воєнного досвіду ми зуміли, чи встигли зафіксувати, рішуче не вичерпує його. Опрацьовані нашими відповідальними кругами схеми військової організації „статуті“, деякі законодавні новелі, що відносилися до військової справи, і нарешті, початки літературних монографічних праць, присвячених оглядові і оцінкам наших недавніх операцій, лише в невеликій частині виявили багатий скарб, що ховається в цьому досвіді і що вимагає дальшої дослідницької та конструктивної праці над собою.

Та й те, що вже вилилося в певні норми, вимагало б перевірки, з огляду на спішність праці, з якою вони були зафіксовані. Зокрема була б дуже потрібною оцінка наших „статутів“ з зазначенням моментів неузгоднених та встановлення гармонії між ними. Такої ж перевірки вимагають і організаційні схеми нашого військового Управління, на яких відбилися намули переходових моментів і випадкових політичних впливів, від чого їх треба увільнити, сконструувавши найдоцільніші, що відповідали б нашим національним інтересам та майбутній обороні.

XII.

Спеціальна галузь військово-історичних дослідів, започаткована щодо новітньої нашої історії працями ген. хор. Капустянського, вимагає значно ширшої програми і мусить включити взагалі історію України з військового погляду. В цьому напрямку для українських дослідників відкриваються широкі перспективи і майже незорані можливості, бо українська історіографія мало цікавилася спеціально військовими моментами минулого життя нашого народу, побіжно тільки торкаючися їх. Тимчасом знання спеціально воєнної історії нашого краю є не тільки потрібним, але й обов'язковим для українських військових кол. Лектор цієї дисципліни сьогодні опинився б в дуже скрутних умовах через брак суцільних праць в даній галузі. Виховуючи національну армію в душі любови до Батьківщини й самопожертви для неї, не зможемо цього завдання доконати, коли не дамо ясного образу минулої воєнної боротьби Українського Народу за свою державну волю. А в цьому образі є стільки лицарського, величавого, поруч з тяжким та трагічним, що воно викликатиме найбільші емоції в душі вояка і збуджувати буде найшляхотніші струни його душі. Коли будемо знати устрій стародавньої Української Армії, коли вивчимо науково найвизначніші операції з війн XVI, XVII

і першої половини XVIII в.в., то глибше зрозуміємо і нашу історичну долю, і наше сучасне становище, а через це з більшою обережністю будемо уникати помилок в новітніх змаганнях за здобуття державности.

Военно - історична освіта буде ширшою, коли вона захоплює межі всесвітньої військової історії. В зв'язку з цим і на цьому полі українському письменству відкриваються величезні перспективи: дати найцінніші в українських перекладах твори, присвячені згаданій галузі військової науки чи подбати, в міру можливого, про опрацювання оригінальних. Праця в зазначеному напрямку буде неповною, коли вона не спиниться із спеціальною увагою на останній Великій Війні 1914—1918 р. та не розкриє різноманітного змісту її. Та, величезна вже своєю кількістю й цікава своєю якістю, література на різних мовах, що її викликала ця війна, приваблює до себе кожного, хто хоче збагнути „тайну“ її і, на підставі повчальних висновків, заглянути в невідоме обличчя майбутніх воєнних конфліктів.

Знати хоч би найкращі твори повоєнної світової літератури є обов'язком для кожного українського старшини, як обов'язком наших воєнних письменників є ознайомити нашу військову громаду з цими творами, чи то в перекладах чи то в стислих переказах і рефератах. Ясна річ, що праця наших письменників в цьому напрямку буде ціннішою, коли вони підійдуть до оцінки минулої Великої Війни з погляду інтересів української військової справи і дадуть ряд оригінальних праць з цього обсягу. Потреба власне такої праці впливає з тих, приваблюючих ча-

сом до себе увагу, висновків, що до них прийшли деякі дослідники минулої війни в оцінках питомої ваги окремих її чинників. На підставі недавнього досвіду приходять до висновків про зменшення значіння окремих родів зброї, що дотепер грали головну роль; натомість висовують першорядне значіння для майбутніх війн інших родів зброї. (Напр. летунство, електротехніка, хемічні знаряддя тощо). Фахове захоплення дослідників, утворює образ „переоцінки цінностей“ і порушення звиклих критеріїв, — що вимагає певної орієнтації в суперечних поглядах і нових прогнозах. В якій мірі ця переоціночна робота може змінити виправданий досвідом погляд, що для війни кожний рід зброї має свою вагу і заслуговує однакової уваги, — вияснити це є поважним завданням наших воєнних письменників.

*
**

Ставлячи перед українською воєнною літературою ряд окремих питань і тем для її досліджування, та умотивовуючи ідеологічну потребу наукового з'ясування їх певними міркуваннями, з konieczности короткими та схематичними, я мав на увазі накреслити лише загальний напрям, в якому повинна провадитися творча праця наших воєнних письменників. Для нас ясно, що межі її значно ширші, ніж ті, що я зазначив. Висовуючи, проте, згадані завдання, я уважав необхідним притягти до них увагу з огляду на те, що програма державного будівництва України в його військовій галузі невідкладно вимагає в першу чергу поладження власне цих завдань, чи хоч нагромадження матеріалу для їх поладження. Будівництво держави потребує великої підготовчої органічної праці й знання засобів будівництва,

цебто того, що, правду кажучи, нам не скрізь і не завжди вистачало, а зокрема і в ділянці військового будівництва. Інтенсивна праця воєнного письменства в зазначених напрямках заповнить ті прогалини, що досі давали себе відчувати і дасть в наші руки певніші знаряддя для виконання нами, військовими, свого обов'язку перед Батьківщиною.

Ті асоціації, які навіваються згадками про „Табор“ з нашої історичної старовини і про які я згадував на самому початку цього нарису, хай послужать для нас стимулом для невсипущих шукань і чесної служби, що її повинно провадити вільне українське військовоє слово!

На Україні, окупованій давнім історичним ворогом, цього слова, як ми знаємо, немає: йому замкнено уста, воно мовчить, згвалтоване й задушене московсько-комуністичною навалою. Ще більше: людській масі українського народу, що мобілізаційними засобами втягається до червоної армії, витравлюють суто-національні почуття і прищеплюють отруйливі щепи про „історичну роль червоної армії, як авангарду пролетарської революції“, цебто про роль українського „людського персоналу“, як сліпого знаряддя і „гарматного мяса“ в чужих руках і для чужих йому цілей. В зв'язку з цим потреба існування і творчої праці вільного українського слова взагалі, а військового зокрема, набирає особливої ваги: воно повинно зберегти традиції воєнної боротьби за державність, повинно створити й виплекати в тяжкі — перехідні часи великі животворчі цінності й передати їх для вжитку своєму Народові в нових його змаганнях вибороти і охоронити власну Державу.

**З УНР БОРЯТЬСЯ ВСІ ВОРОГИ
УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ
ПІД ПРОВОДОМ КОМІНТЕРНУ.
ПОДАЙ РУКУ УРЯДОВІ УНР
І БУДЬ ГОТОВИЙ ДО ЧИНУ!**